

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA O‘QUVCHILARDA XXI ASR KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH VA BAHOLASH**Sabirova Nasiba Ergashevna,***Xorazm viloyati Pedagogik mahurat markazi**Tillarni o‘qitish metodikasi kafedrasini mudiri,**filologiya fanlari doktori (DSc), professor*sabnas1@yandex.ru**DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.18479458>

Annotatsiya. Ushbu maqolada so‘z boshlang‘ich ta‘limni rivojlantirishning asosiy tamoyillari, boshlang‘ich ta‘lim fanlarini o‘qitishda 4 K modeli, ya‘ni tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot va hamkorlik kabi ko‘nikmalarni shakllantirish xususida so‘z boradi. Shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini XXI asr ko‘nikmalari asosida baholash haqida fikr-mulohazalar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, XXI asr ko‘nikmalari, 4 K modeli, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot, hamkorlik.

Аннотация. В данной статье говорится об основных принципах развития начального образования, модели 4К в преподавании предметов начального образования, то есть формировании таких навыков, как критическое мышление, творчество, общение и сотрудничество. Также были высказаны мнения об оценке учеников начальных классов на основе навыков XXI века.

Ключевые слова: начальное образование, навыки XXI века, модель 4К, критическое мышление, творчество, общение, сотрудничество.

Annotation. This article talks about the main principles of primary education development, the 4 K model in teaching primary education subjects, that is, the formation of skills such as critical thinking, creativity, communication and cooperation. . Opinions were also expressed about the evaluation of primary school students based on the skills of the 21st century.

Key words: primary education, 21st century skills, 4 K model, critical thinking, creativity, communication, cooperation.

Kirish. XXI asr ko‘nikmalari (21CS) hozirgi kunda butun dunyo bo‘ylab ta‘lim tizimlarida ta‘lim maqsadlari sifatida mustahkam o‘rnashgan, ammo ularning o‘qitish va baholash amaliyotida amalda qo‘llanilishi ortda qolmoqda. To‘g‘ri javob berishdan ko‘ra, qanday qilib javob olishni birinchi o‘ringa qo‘yadigan ushbu o‘quv maqsadlari ta‘lim tizimlari oldiga yangi muammolarni qo‘ymoqda va bunga yangi yechimlar izlanmoqda.

Kelgusi avlod kelajakda hatto, bugungi kunda mavjud bo‘lmagan kasblarda ishlaydi. O‘quvchilarga nimani o‘ylashni emas, qanday o‘ylashni o‘rgatishga ularni tayyorlash ta‘limning oldida turgan bugungi kun talabidir. Shu sababli, ta‘lim tizimlari o‘quvchilarning o‘z bilimlarini qo‘llash zarurligiga tobora ko‘proq e‘tibor qaratayotgani sababli, 21CSga e‘tibor kuchaydi. Ta‘limda o‘quvchilarda 21CS ning shakllanganligi nisbatan kam baholagan. Hozirda biz buni baholashga qay darajada erishayapmiz? Javobi oddiy: biz bunga deyarli erishmayapmiz. XXI asr ko‘nikmalari nima? Ular XXI asrda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo‘lgan muhim hayotiy ko‘nikmalardir.

Adabiyotlar tahlili. Boshlang‘ich ta‘limda XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirish

masalasi so‘nggi yillarda pedagogik tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Tadqiqotchilar ta‘lim jarayonida tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish zarurligini ta‘kidlab, bu borada innovatsion pedagogik texnologiyalarning ahamiyatini asoslab bermoqdalar. Ishmyxamedov, Avliyoqulov, Omonov va boshqa olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ta‘limda zamonaviy yondashuvlar, shuningdek, baholash jarayonini takomillashtirish masalalari keng yoritilgan. Xorijiy tajribalar va Blum taksonomiyasiga asoslangan yondashuvlar esa o‘quvchilarda yuqori darajadagi fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita sifatida e‘tirof etilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda nazariy tahlil, pedagogik adabiyotlarni o‘rganish va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirish va baholashda Blum taksonomiyasining imkoniyatlari tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida boshlang‘ich ta‘lim fanlarini o‘qitishda 4K modeli asosida qo‘llaniladigan topshiriqlar va baholash mezonlari tahlil etildi.

Tahlillar va natijalar. XXI asr ko‘nikmalari bilimlar iqtisodiyotida eng ko‘p talab qilinadigan ko‘nikmalardir. Bu ko‘nikmalarning barchasi yuqori darajadagi fikrlashga asoslangan. Bu ko‘nikmalarni qanday qilib egallash va eng muhimi bu ko‘nikmalarga erishilganligini qanday qilib baholash mumkin? Buning uchun XXI asrda muvaffaqiyatga erishish uchun mavjud bo‘lgan malaka standartlarini (21st Century Success Skills Standarts, 21CSSS) ko‘rib chiqishimiz lozim, chunki bu malaka standartlaridan baholash uchun me‘zonlarni aniqlashtirib olishda foydalanish mumkin.

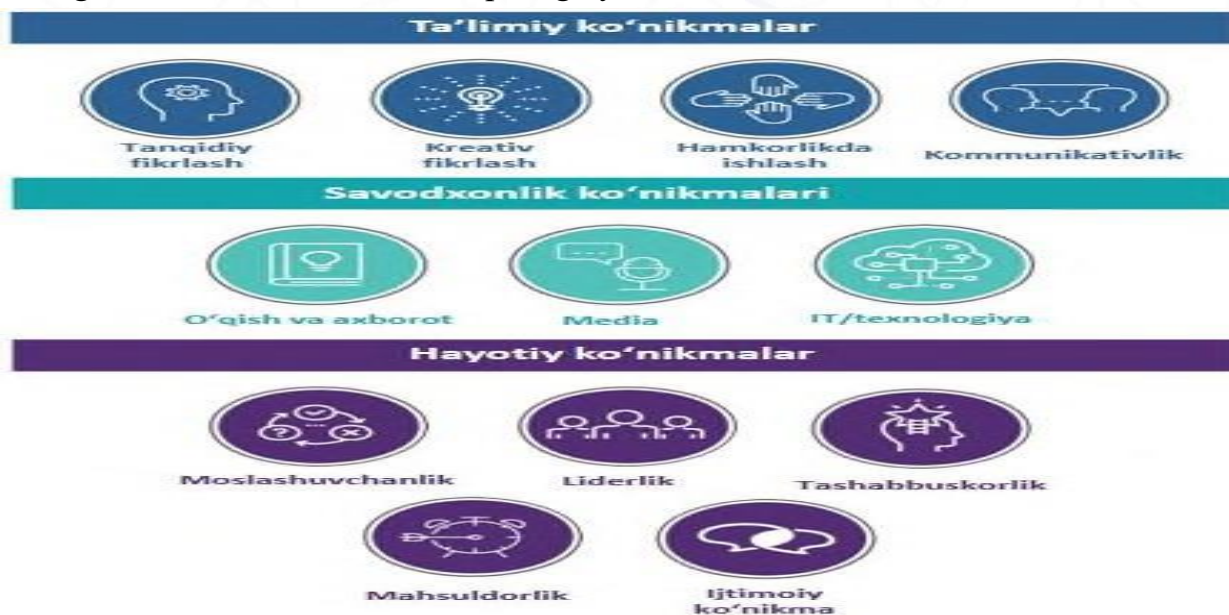
Bu standartlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining maktabdan ishga (ish faoliyatiga) muvaffaqiyatli o‘tishlari uchun zarur bo‘lgan asosiy shaxsiy fazilatlar, bilim va ko‘nikmalarga qaratilgan. XXI asrda muvaffaqiyatga erishish uchun beshta standart mavjud bo‘lib

Har bir standart talabalarning muvaffaqiyatli deb topilishi uchun erishishi kerak bo‘lgan asosiy maqsadlarni o‘z ichiga oladi.

Ushbu standartlar va maqsadlar XXI asr muvaffaqiyati ko‘nikmalari imtihonida o‘quvchilar bilishi kerak bo‘lgan talablarning asosi bo‘lib xizmat qiladi. Yuqorida ta‘kidlangan standartlar va maqsadlar asosida o‘quvchilar o‘rtasida XXI asr muvaffaqiyati ko‘nikmalari imtihoni (21st Century Success Skills Exam) o‘tkaziladi. Bu imtihon haqida <https://bit.ly/3Ym60FR> havolasi orqali batafsil tanishishingiz mumkin. Ta‘limda murakkab ko‘nikmalar majmui tomon global siljish mavjud [muammolarni hamkorlikda hal qilish](#) mumkinligini bildiradi. Bunday ko‘nikmalarni baholash muammosi ko‘nikmalarni qanday o‘rgatish kerakligini ishlab chiqishdan oldin ham bo‘lgan.

Tadqiqotchilar ushbu “XXI asr ko‘nikmalari (21CS)”ning mohiyatini va o‘quv dasturlari bilan bog‘liq bo‘lmagan o‘qitish usullari qanday qilib oddiy shakldan murakkab shakllarga o‘tishini aniqlashlari mumkin. 1900-yillarda baholash usullarida bajarilgan ish, bilim va shaxsiyatni aniqlashga yordam bergani kabi, baholashning hozirgi yondashuvlari

XXI asrning ushbu ko'nikmalarini aniqlashga yordam berishi lozim.

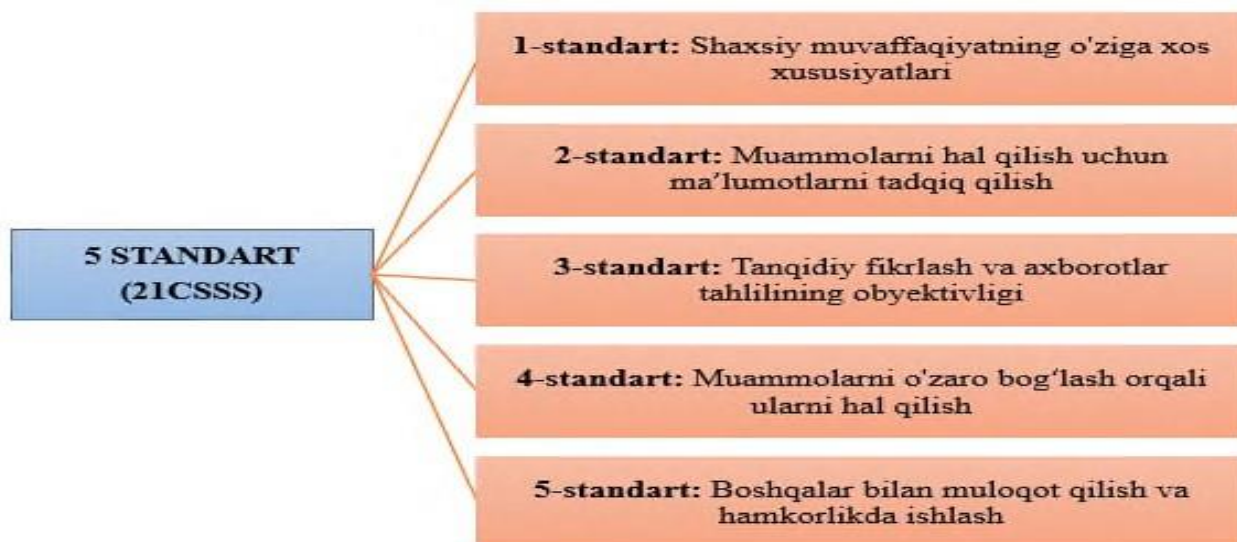
1-rasm. XXI asr zaruriy ko'nikmalari (aeseducation.com versiyasiga ko'ra).

Ammo bu o'ziga xos qiyinchiliklarsiz amalga oshmaydi. Birinchidan, ko'nikma yoki "konstrukt"ni aniqlashdir. Zaruriy o'quv ko'nikmalarini aniqlash nafaqat baholash yondashuvini belgilaydi, balki o'qitish metodikasi va ta'limiy natijalarga ham katta ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'tgan asrning 50-60 yillarida Benjamin Blum tomonidan taklif etilgan va 2001-yilga kelib qayta takomillashtirilgan Blum taksonomiyasi hozirda baholash yo'nalishida keng qo'llanilmoqda.

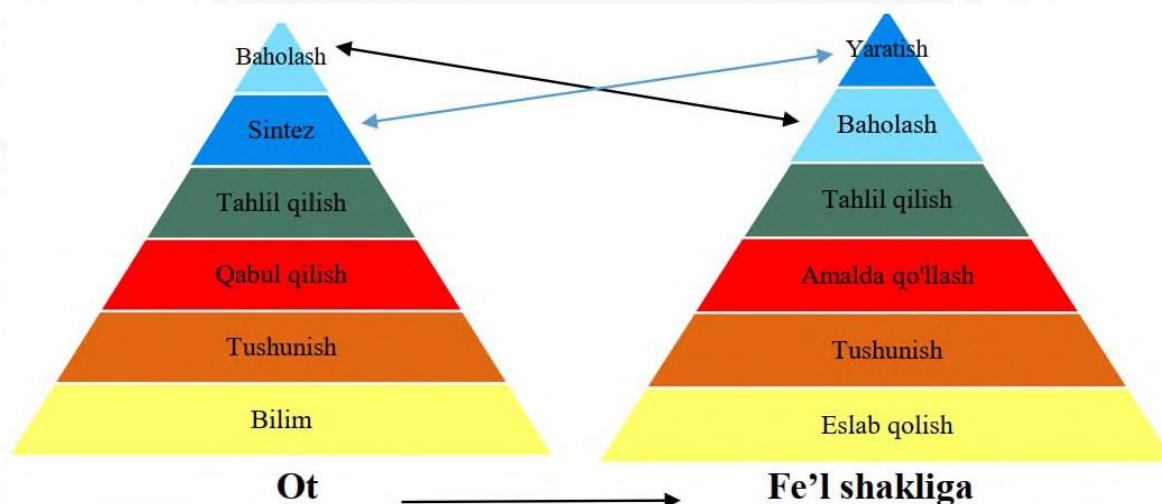
Blum taksonomiyani rivojlantirishdan maqsad o'quvchilarning xatti-harakatlarini tasniflash ekanligini ta'kidlaydi. Maqsadli xatti-harakatlar o'qitish jarayonida harakat, fikr yoki hissiyot sifatida namoyon bo'ladi. Shunday ekan, Blum taksonomiyasidan maqsad o'quvchilarning maqsadli xulq-atvori bilan ularning ma'lum bir o'qitish jarayonidan keyingi haqiqiy xatti-harakatlari o'rtasidagi farqni obyektiv ravishda ochib berishdan iborat. Shunday qilib, o'quvchilarning ishlash ko'rsatkichlari kuzatiladi.

Blum va uning shogirdlari tomonidan ishlab chiqilgan taksonomiya 1990-yillargacha saqlanib qoldi. Biroq, o'tgan vaqt ichida texnologiya va boshqa sohalarning jadal rivojlanishi va o'zgarishiga moslashish zarurati paydo bo'ldi. Anderson va Kravol taksonomiyani ko'rib chiqqandan so'ng taksonomiyaning yangilanishi kerak bo'lgan jihatlarni aniqladilar. Yangi texnologiyalar davrida Blum taksonomiyasining kamchiliklarini bartaraf etish taksonomiyaga zaruriy yangilanishlarni kiritish orqali amalga oshirildi.

2-rasm. XXI asrda muvaffaqiyatga erishish standartlari.

Taksonomiyaning qayta ko'rib chiqilgan versiyasi dastlabki taksonomiyada bo'lgani kabi oltita asosiy kognitiv jarayonlardan iborat. Blum taksonomiyasini qo'llash (*application*), tahlil qilish (*analysis*) va baholash (*evaluation*) bosqichlarning funksiyalari va ko'lami saqlanib qolgan va bular *amalda qo'llash, tahlil qilish va baholash (apply, analyze, evaluate)* ga o'zgartirildi. Ya'ni otlar fe'llarga o'zgartirildi. *Sintez* bosqichi *baholash* bosqichiga, *baholash* bosqichi esa yaratish bosqichiga almashtirildi.

3-rasm. Blum taksonomiyasining dastlabki va yangilangan talqini

Eslab qolish bosqichi aniq ma'lumotlarning belgilarini bilish, ular bilan bog'liq bo'lgan murojaatlarni eslab qolish, oson o'rganiladigan materiallarni tanib olish, oddiy atamalar va murakkab bo'lmagan oddiy shakllar va texnologik ma'lumotlarning umumiy ma'nolarini eslab qolish kabi asosiy subkognitiv jarayonlarni o'z ichiga oladi. *Eslab qolish bosqichi*, shuningdek, uzoq muddatli xotirada ma'lumotni eslab qolish, aniqlash va eslab qolish bilan bog'liq kognitiv jarayonlar sodir bo'ladigan bosqichdir. *Tushunish bosqichida* axborot talqin qilinadi va uzatiladi. Bu bosqichda og'zaki malakalar qatoriga kiruvchi metafora, ramz, ironiya kabi tushunchalarni tushunish, matematik

amallarni ramziy tilga o'tkazish kabi jarayonlar sodir bo'ladi.

Tushunish – olingan bilimlarni sharhlash va o'rgangan narsalariga asoslanib, yangi bilimlar haqida bashorat qilish qobiliyatidir. Ushbu bosqichda olingan bilimlar haqida gapirishdan tashqari, yozma yoki grafik tilda berilgan xabarlarni sharhlash, misol qilish, tasniflash, umumlashtirish, xulosalar chiqarish, taqqoslash va tushuntirish kabi aqliy jarayonlar sodir bo'ladi.

Qo'llash bosqichi umumiy qoidani yoki umumlashtirilgan usulni mavhumlashtirishni va ma'lum bir bilimga diqqatni jamlashni o'z ichiga oladi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, dastur harakatni bajarish yoki amalga oshirishdir.

Tahlil deganda, bir butundan tashkil topgan axborotni uning qismlariga ajratish qobiliyati tushuniladi. Ushbu turkumga shuningdek, axborot qanday to'planishini bashorat qilish va ma'lumot qanday boshqarilishini aniqlash kabi aqliy jarayonlar kiradi.

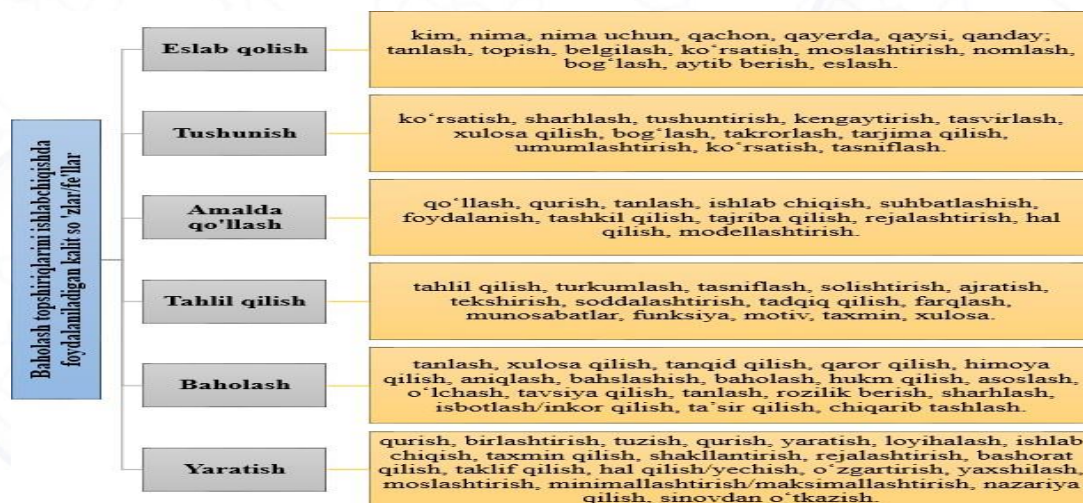
4-rasm. Blum taksonomiyasi va XXI asr ko'nikmalari elementlari orasidagi o'zaro bog'liqlik.

Baholash – bu maqsad uchun berilgan material yoki usulning qiymati haqida xulosa chiqarish qobiliyati. *Baholash bosqichida* shaxs standartlar va me'zonlar bo'yicha olgan ma'lumotlarini qo'llab-quvvatlash, himoya qilish, hukm qilish va tanqid qilish ko'nikmalariga ega bo'ladi. Shu bilan birga, u da'volardagi mantiqiy noaniqlik va kamchiliklar yuzasidan fikr bildirish qobiliyatiga ega bo'ladi. *Yaratish* – bu avvalgi bilimlardan hosil bo'lgan qismlardan foydalangan holda yangi mahsulot yoki g'oyani yaratish bosqichidir. Ushbu bosqichda muhim bo'lgan narsa – original mahsulot/g'oyani yaratish yoki bir butunni tashkil etuvchi qismlarni birlashtirish qobiliyati. Ushbu bosqichda odam yangi va original mahsulotni loyihalash va yaratish qobiliyatiga ega bo'ladi.

Bir necha bosqichli savollar tizimining asosiy maqsadlari: o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalariga oid bo'lgan tanqidiy fikrlashni hosil qilishga yordam berish, ijodkorlik, muloqot o'rnatish, o'zaro hamkorlikda ishlash qobiliyatini rivojlantirish hamda muammolarni yechish va maqsadli obyektiv yechimlarni topishdan iborat. Qachonki, o'qituvchi o'quvchining chuqur o'ylash jarayonini bosqichma-bosqich rag'batlantirib borsa yuqoridagi maqsadlarga erishish mumkin. Shuning uchun Blum fikrlash jarayonini

sistemalashtirgan holda bir necha bosqichli savollar tizimini ishlab chiqqan.

Blum taksonomiyasi asosida o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini baholash imkoniyatini ko'rib chiqar ekanmiz, ular orasidagi quyidagicha bog'lanishga guvoh bo'lamiz.

5-rasm: Blum taksonomiyasi asosida baholash topshiriqlarini tuzish.

Yuqoridagi o'zaro bog'liqlikdan kelib chiqsak, Blum taksonomiyasining har bir pog'onasidan XXI asr ko'nikmalarining tegishli elementlarini baholashda foydalanish mumkin. Demak, biz baholashni bir necha usullarda amalga oshiramiz, eng avvalo, kundalik dars jarayonidagi formativ baholash jarayonida, undan keyin esa kengroq qamrovda o'tkaziladigan summativ baholashlarda (nazorat ishlari, ta'lim sifati monitoringi, imtihonlar)da amalga oshiramiz. Bunda biz ushbu baholash jarayonlari uchun tuzilayotgan nazorat materiallari mazmunini fikrlash darajalari (Blum taksonomiyasi) asosida XXI asr ko'nikmalarini baholashga qaratilgan topshiriqlari bilan boyitishimiz zarur bo'ladi. Bunday mashqlarni ishlab chiqish uchun ushbu kalit so'z va iboralardan foydalanish mumkin.

Ushbu fe'llarning har birini "yuqori darajadagi fikrlash qobiliyati" deb tasniflash mumkin. Bu kabi fe'llardan dars uchun o'quv maqsadlarini belgilashda va o'quv topshiriqlarini ishlab chiqishda foydalanish zarur. O'quvchilarni eslab qolish, tushunish, amalda qo'llash, tahlil qilish, baholash va yaratishga o'rgatish ularga umrining oxirigacha foyda keltiradi. Ko'rib turganingizdek, XXI asr ko'nikmalari va Blum taksonomiyasi bir-birini qamrab oladigan, to'ldiradigan ko'nikma va tushunchalarni o'z ichiga olgan.

Xulosa. Baholash "ta'limning richagi" va u ta'lim sifatini boshqaradi. Blum taksonomiyasi asosida dars mashg'ulotlarining o'quv maqsadlarini belgilasak, o'quv topshiriqlarini ishlab chiqsak va ushbu topshiriqlar asosida baholash jarayonlarini tashkil etsak, yuqorida aytib o'tilgan XXI asr ko'nikmalarini o'quvchilarimizda rivojlantirishga erishishimiz mumkin bo'ladi. Zero, bu ko'nikmalar XXI asrda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan eng muhim hayotiy ko'nikmalardir. Biz ilova tarzida Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tomonidan o'quvchilarga 1-4-sinflarda boshlang'ich, 5-9-sinflarda

tayanch hamda 10-11-sinflarda o'quvchilarining qobiliyati va tanlovi asosida ta'lim jarayonlarini tashkil etish ishlari olib borilmoqdaligini, xususan:

- Ilg'or xorijiy tajribalar asosida 1-4-sinf darsliklari yangidan tayyorlandi.
- Yangi darsliklar ta'lim oluvchilarda 21-asr ko'nikmalarini shakllantirishda "4K" modelini (tanqidiy fikrlash, kreativlik, kollaboratsiya, kommunikatsiya) qo'llash orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, jamoada ishlash va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.
- Boshlang'ich sinflar uchun 775 nomda yaratilgan darslik va o'quv-metodik adabiyotlar 72 mln. nusxada chop etilmoqda.
- 2023-2024-o'quv yilidan 124 ta maktabda yuqori sinf o'quvchilarining qobiliyati va tanlovi asosida ta'lim jarayonlarini tashkil etish tajriba-sinovdan o'tkazilayapti.
- Bunda 5-9 sinf o'quvchilariga vazirlik tomonidan tasdiqlangan tayanch o'quv reja asosida tayanch bilimlar beriladi.
- Tanlov fanlari 4 ta yo'nalish (matematika-fizika, ona tili-chet tili, kimyo-biologiya, matematika-chet tili) bo'yicha joriy etiladi.
- Yo'nalishlar o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatini hisobga olgan holda o'tkazilgan so'rovnomalar asosida shakllantirildi.
- Belgilangan tayanch o'quv rejaga muvofiq, 4 ta yo'nalish bo'yicha 11 ta majburiy va 2 ta tanlov fani o'qitiladi.
- Ushbu maktablarda Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablar tajribasidan kelib chiqqan holda baholashning yangi tizimi joriy etiladi.
- Tajriba-sinov maktablariga uzluksiz metodik yordam ko'rsatish maqsadida Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablar birlashtirildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ishmuxamedov P., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2017. 14 b.
2. Avliyoqulov H.X., Musayeva H.H. Pedagogik texnologiya. – Toshkent: Tafakkur bo'stoni, 2012. 97 b.
3. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi: 2000. 27 b.
4. Ishmuxammedov R., Abdukodirov A., Paradaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – Toshkent: Iste'dod, 2008. 23 b.
5. Omonov N.T., Xujayev N.X., Madyarova S.A., Eshonov E.U. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2009.
6. Kurbonova G.A. Bugungi kundagi o'qituvchining pedagogik mahorat va pedagogik burchi. Uzluksiz ta'limni rivojlantirishning ijtimoiy monitoringi, jarayonining ilmiy asoslari va natijaviyligi. Ilmiy-amaliy anjumanidagi ma'ruzasi. – Toshkent: 2013.
7. Nishonova S. Sharq Uyg'onish davri pedagogik fikr tarixida barkamol inson tarbiyasi. Ped. fan. dokt. diss. – Toshkent, 1998.
8. Boshlang'ich sinflarda o'qitishning zamonaviy metodikasi. Qo'llanma. – Toshkent, 2023.